

SANTA MARIA DE VALLVIDRERA, ABANDONADA

L'església de Vallvidrera és de planta rectangular, d'uns sis metres d'amplada per uns quinze de llargada ; l'absis, de tres cares, és el resultat de l'aixamfranament del costat de ponent, en tota la seva alçada ; la façana, al costat de llevant, presideix el clos del cementiri. A la dreta de la façana s'aixeca el campanar, de base quadrada, i de poca alçada, posat que el pla de la cambra de les campanes coincideix amb el carener de la teulada de l'església. Al costat de migdia, entre dos contraforts, la sagristia posa en comunicació l'església amb la rectoria, casal d'arquitectura anàloga a la de les masies més simples. Víctima, com tantes d'altres, de la guerra civil del 1936-1939, l'església de Santa Maria de Vallvidrera s'està enrunant, sola i abandonada, al fons de la vall que li dóna nom.

La incúria actual dóna valor a un llibre no massa vell ni massa important en el seu temps,¹ escrit per un capellà rural que regentà la parròquia trenta-dos anys seguits fins el mateix dia 19 de juliol de 1936, i que morí, crec, a Piera, dos o tres anys després d'acabada la guerra civil. El llibre en qüestió és una compilació de documents, una part dels quals, els més antics, procedeixen de l'Arxiu Diocesà de Barcelona ; la resta, de l'arxiu parroquial de Vallvidrera, començat l'any 1692, bé que existissin documents anteriors a aquesta data. Desaparegut avui en llur corpus original a causa dels fets del 1936, subsisteixen en el llibre de mossèn Sallent, útil, ara, als historiadors. Donada la manera d'ésser exposats, se'm fa molt difícil de donar el nombre exacte dels documents ; els textos íntegres es troben en minoria ; les més de les vegades són fragmentaris, i els simples esments es troben en profusió. Tot amb tot,

1. *Història documentada del Poble i Parròquia de Vallvidrera*, per mossèn LLORENÇ SALLENT I GALTÉS (Barcelona 1916).

gosaria aventurar la xifra imprecisa de tres a quatre-cents : una enorme majoria correspon als documents catalans ; la minoria correspon als llatins i castellans, per aquest ordre.

Deixant per a més endavant un problema que m'ha cridat l'atenció, val la pena de donar algunes dades de l'església ara abandonada, seguint el treball de mossèn Sallent primer i les meves observacions personals després. L'actual església de Vallvidrera fou construïda entre els anys 1540 i 1587, durant el govern de mossèn Joan Grané, diu mossèn Sallent, bo i advertint que la desaparició de documents de l'arxiu fan arriscades les afirmacions rotundes. Però addueix bon nombre de rebuts per carretades de pedra, de bigues, de cabirons, de guix, etc., per a l'obra de l'església, datats el 1566, 1567 i 1568. Un testament del 9 d'octubre de 1576 disposa que es diguin misses als altars major, del Roser i de Sant Joan. L'obra, doncs, ja devia estar llesta.

Aquesta obra era reconstrucció, probablement de nova planta, d'una altra «vella i petita», diu l'autor, derruïda. Al retaule de l'altar major hi havia tres fornícules per a altres tantes imatges, i quinze plafons pintats representant escenes de la vida de la Verge ; a la part inferior, dos altres plafons a cada banda d'altar feien funcions de porta i comunicaven l'altar amb la sagristia, llavors disposada entre aquest i la paret de l'absis ; representaven sant Pau el del costat de l'Epístola, i sant Pere el del costat de l'Evangeli. Entre l'un i l'altre establien la data : «A 6 Febre» «Any 1597», deia respectivament. Quan mossèn Carrau a primeries del segle passat decidí servir-se només de la sagristia nova habilitada entre dos contraforts del temple l'any 1718, emmarcà els retaules de sant Pere i sant Pau i els penjà a la paret, un a cada banda de presbiteri. Els retaules del Roser i dels sants Joan Baptista i Evangelista eren contemporanis del de l'altar major, tots ells probablement deguts al mateix artista, el nom del qual s'ignora. Dos altres retaules laterals eren de dates més properes : 1651 i 1753. Una veracreu del 1533 i una creu d'argent del 1537, procedents, ben segur, de l'església vella, i una Verge del Roser, bàrbara, van al cap d'un seguit d'objectes del culte i d'altres d'usuaris, estimables per llur vàlua artística o per llur antiguitat.

Avui, Santa Maria de Vallvidrera és nua de manifestacions artístiques. I no és pas que els dies tèrbols del 1936 li haguessin causat un dany irreparable. Tot sol hi vaig entrar mentre cremava i puc ben certificar la precedent afirmació. Els fora-senyats incendiaren la sagris-

tia, habilitada, com hem dit, entre dos contraforts del temple ; les flames dels mobles i de les robes del culte causaren un esvoranc al sostre de l'estança ; i les que llengotejaven per la porta que comunica amb el presbiteri amenaçaven el retaule emmarcat que hi havia al seu damunt, en aquell moment encara indemne, i que potser no arribà a cremar. Ja no caldria dir, doncs, que ni la draperia ni la fusteria de l'altar major no corrien cap mena de perill per la banda del foc, en aquest sentit prou tranquil·litzador perquè jo em pogués permetre el pler de mirar i de remirar els retaules molta estona i sense cap angúnia, cercant una data o un nom orientadors. Tampoc la rectoria no havia de témer res de les flames. Dels homes, prou : un escampall de papers i coses deien que havia estat maltractada. No vaig entrar-hi, i no puc dir fins a quin punt sofrí el greuge dels desenfrenats.

He pogut ara — 1947 — entrar a l'església de Vallvidrera i poder comprovar l'estat actual de l'edifici. L'altar major està desmuntat ; no hi ha més que l'armadura que aguantava els retaules, i al capdamunt, dues columnetes i el fris que emmarcaven el retaule de la Coronació de la Verge. Als altars laterals no hi ha les imatges ; el més proper a l'altar major, pel costat de l'Evangeli, conserva tres taules petites, en bon estat, sobre la mesa i sota la fornícula del sant. Són les úniques que queden. Si corresponen a l'altar del Roser com crec — així com el del costat de l'Epístola correspon sense cap dubte al dels sants Joans —, haurà quedat una mostra amb la qual tal vegada es pugui identificar l'autor dels retaules de l'altar major, o qui sap si donar alguna idea de llur vàlua. També han estat retirats els dos retaules emmarcats del presbiteri, els que dataven tota la pintura de l'altar major.

La sagristia és un munt de runes. L'esvoranc de la teulada afecta una gran part de la rectoria, el pis superior de la qual està a cel obert. Dues grans esquerdes ressegueixen més o menys tot el llarg dels dos angles interns de les tres cares de l'absis. A la façana, una grossa esquerda davalla del carener, afecta l'ull de bou i desploma la llinda de la porta. Al campanar han desaparegut massa elements perquè els que resten recordin els merlets que el coronaven. Les campanes ja havien estat tretes l'any 1937...

Només els entesos poden dir si la pèrdua de l'església de Vallvidrera és de gaire magnitud per a l'art. I per a la història. Ja he dit que mossèn Sallent, quan comenta la construcció de l'església actual, es refereix a una d'anterior, derruïda, «vella i petita». I aquí és on em sembla

veure plantejat un problema històric, en el qual, com en tants d'altres, no s'aventura mossèn Sallent, i que jo no faré sinó oferir-lo a la consideració dels historiadors.

Aquella església «vella i petita» que esmenta mossèn Sallent com anterior a l'actual, ¿seria també una reconstrucció d'una altra anterior més gran? Aquesta pregunta me la suggereix, no la data reculada de la primera notícia — 986 —, sinó el precisar, en un document del 1058, que Santa Maria de Vallvidrera era *basílica*: «Lo testament fou jurat a l'altar de Sant Joan situat a la basílica de Santa Maria de Vall Vidrera (*Valle Vitraria*).» Costa molt d'imaginar una basílica de dimensions encara menors a les de l'actual església. Però petita i tot, ¿recordaria la seva construcció la basílica romana? ¿O seria tal vegada una basílica romana consagrada al culte cristià? O bé encara, no tenint res a veure per la seva construcció a la basílica pròpiament dita, ¿seria una església notable per la seva antiguitat, i gaudiria de certs privilegis?

Tots aquests interrogants, que tindrien prou importància referits a una construcció del pla — del Pla de Barcelona —, ofereixen un interès major quan es té en compte l'emplaçament de l'església: a l'altre vessant de muntanya, al fons d'una vall, ben segur de difícil accés mil anys enrera, de vegetació potser més exuberant i en un paratge evidentment més agrest que no pas avui. Deixant de banda altres consideracions, d'ací la valor estratègica de Santa Maria de Vallvidrera durant la invasió d'Almansur: Cap via de comunicació no devia unir Vallvidrera amb els nuclis urbans més propers, fos Sarrià, fos Barcelona. Això potser explicaria que mentre Almansur, un cop saquejada Barcelona l'any 986, destruïa el monestir de Sant Cugat del Vallès, deixava indemne, en canvi, la basílica de Vallvidrera, força més a la vora de Barcelona que no pas aquell monestir.

Mossèn Sallent, que es detura en aquest detall, voreja la importància estratègica de Vallvidrera en un dels seus comentaris: «No obstant, donat el lloc escabrós i amagat d'aquest terror, si no del tot amb bastanta seguretat estarien aquests habitants, ja que constant que en 986 fou jurat aquell testament sobre l'altar de Sant Joan, no fou invadida aquesta població ni l'església.» Es refereix al llegat d'una vinya que el 30 de juny de 986 féu Moció o Moxó «a Santa Maria situada a *Valle Vitraria*». Cal advertir, però, que segons el document que esmenta, el testament no fou jurat el mateix any 986, sinó el següent, 987. Salvant un possible error tipogràfic, ¿podria voler significar aquesta diferència en

l'any, que entre la data del llegat i la del jurament la vida de Santa Maria de Vallvidrera sofrí un col·lapse?

No entra dins les meves possibilitats esclarir aquests enigmes. Qui sap si, poc destre, ja els hauria trobat explicats acudint a d'altres fonts que ignoro. Si realment no existeixen, si aquests problemes no estan resolts, ben sortós em consideraré si tempto els especialistes. A mi, de fet, em pertoca d'assenyalar només que l'actual església de Santa Maria de Vallvidrera està abandonada en la seva carn i en el seu esperit; que les seves pedres ja en sofreixen, com n'han sofert el seu arxiu, els seus retaules i els seus objectes, el rastre dels quals sembla desaparegut sota la més incomprendible de les indiferències.

JOSEP MIRACLE

Societat Catalana d'Estudis Històrics, Barcelona.